

*Ісаєва О. С.,**orcid.org/0000-0002-1832-739X**кандидат філологічних наук, доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти**Національного університету «Львівська політехніка»,**доцент кафедри латинської та іноземних мов**Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СПЕЦІАЛЬНОЇ МЕДИЧНОЇ ЛЕКСИКИ

Анотація. Сучасні соціально-економічні умови передбачають стрімкий розвиток медичної термінології, а завдання науковців – систематизувати, класифікувати і впорядкувати її з урахуванням національних та міжнародних функцій. Значущість спеціальної медичної лексики як у сучасній українській мові, так і в англійській, передбачає комплексне вивчення терміносистем обох мов, зокрема з урахуванням структурно-семантичних і когнітивно-ономасіологічних особливостей термінів.

Мета дослідження вбачається у своєрідній характеристиці медичних термінів, котрі окреслюють особливості картини світу різноструктурних мов. Для реалізації поставленої мети передбачено низку завдань:

– визначити способи перекладу терміносистем української та англійської мов;

– окреслити концептуальні розбіжності в структурі та семантиці термінологічної лексики сфери медицини.

Медична термінологія розглядається як організована система об'єднаних семантико-парадигматичних відношень синонімії, антонімії та полісемії, яка перебуває у постійному дискусійному руслі. Значна група медичних термінів належить до поліфункціональної лексики, а їх термінологічність зумовлена контекстом чи особливостями вживання, що підтверджує кореляцію термінології із загальнонавчальною лексикою. Особливої уваги заслуговують гібридні або мішані номінації, котрі визначено як терміни-словосполучення, що поєднують власне український та запозичений компоненти.

Необхідно виділити групу загальнонаукових термінів, які входять до складу терміносистеми клінічної медицини і містять елемент повсякденної лексики. Проте медичного значення такі лексеми набувають, будучи компонентом термінологічного поля словосполучення.

У клінічній термінології чітко простежується особливість наявності розгорнутих антонімічних рядів. Тому особливий акцент необхідно зробити на перекладі таких словосполучень.

Медична термінологія і терміносистеми вузькопрофільних медичних наук як англійської мови, так і української, характеризується певними особливостями терміновживання, що сформувалися впродовж століть і поступово імплементувалися в системи обох мов.

Ключові слова: медична термінологія, термінологічна система, англійська та українська мови, термінологічна лексика.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні умови передбачають стрімкий розвиток медичної термінології,

а завдання науковців – систематизувати, класифікувати і впорядкувати її з урахуванням національних та міжнародних функціонувань. Значущість спеціальної медичної лексики як у сучасній українській мові, так і в англійській, передбачає комплексне вивчення терміносистем обох мов, зокрема з урахуванням структурно-семантичних і когнітивно-ономасіологічних особливостей термінів певної спеціальності. Мовна глобалізація сучасної науки характеризується специфічною рисою – наявністю переважної кількості медичних термінів іншомовного походження у досліджуваних мовах та греко-латинських терміноелементів. Однак існує чимало слів щоденного вжитку, які в певному контексті набувають медичного значення, проте не переходять у статус термінів, а створюють певні труднощі під час перекладу.

Носії як української мови, так і англійської, накладають свої особливості щодо розуміння та сприйняття не тільки повсякденної лексики, а й медичної терміносистеми. Тому терміносистема медицини за певними своїми ознаками вступає у кореляцію відносини подібності, відмінності та ієрархії з іншими системами (хімії, біології, біофізики). Отож, точність і однозначність термінів у медичній терміносистемі є надзвичайно важливою, оскільки неправильна інтерпретація чи помилка може вартувати життя пацієнтові або призвести до летального наслідку. Тобто дискретний дискурс лікаря зумовлений інтерпрофесійним характером спілкування [1], яке передбачає вибір лікарем певних термінів чи загальнонавчаних слів із новим медичним значенням, ідентичних до конкретної мовленнєвої ситуації типу «лікар-лікар» чи «лікар-пацієнт».

Саме тому відбувається адаптація чи асиміляція англійських термінів в українську мову. Проте бувають випадки, коли укладаються нові терміни українською мовою або перекладаються (калькуються), тобто медичний термін є засобом лексичної об'єктивізації медичної концептосфери.

Актуальність дослідження зумовлена спрямованістю сучасних розвідок щодо когнітивної характеристики термінів різноструктурних мов та розкриттю їх особливостей формування терміносистеми медицини й подальшого впорядкування чи уніфікації з метою полегшення перекладу медичних термінів англійською чи українською мовами.

Мету статті вбачаємо у своєрідній характеристиці медичних термінів, котрі окреслюють особливості картини світу різноструктурних мов. Для реалізації поставленої мети передбачено низку завдань:

– визначити способи асиміляції загальнонавчальної лексики у терміносистему медицини української та англійської мов;

– окреслити концептуальні розбіжності в структурі та семантиці термінологічної лексики сфери медицини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження медичної термінології привертає увагу низки науковців: Н. Місник розглядав формування української клінічної термінології; В. Лабов вивчав становлення специфіки функціонування іншомовних медичних термінів; А. Боцман та О. Петрова досліджували способи творення термінів медицини; С. Вострова аналізувала етимологію медичної терміносистеми; Н. Литвиненко вивчав сучасний український медичний дискурс; В. Юкало проаналізувала мовні стереотипи в комунікації лікаря; Д. Самойлов охарактеризував особливості перекладу медичного тексту тощо. Учені-лінгвісти Н. Васильєва, А. Гердт, Т. Канделаки, В. Кулебякін, Я. Климовицький, Т. Кияк, М. Подільська, А. Суперанська, Д. Ушаков, С. Хижняк зробили значний внесок у розробку визначення терміна загалом. Теоретичні основи лексикографічного опрацювання термінології висвітлено у дослідженнях Р. Іваницького, А. Крижанівської, М. Павловського, Л. Симоненко.

Виклад основного матеріалу. Медична термінологія посідає особливе місце, проте у периферійному полі між загальною та спеціальною лексикою, що сприяє активнішому її дослідженню лінгвістами та опануванню носіями мови і фахівцями, адже для успішної діяльності медика необхідно правильно трактувати і коректно застосовувати термінологію, тобто розуміти специфіку функціонування терміна як лексичної одиниці. Поділяємо твердження науковців [2], що сучасний етап розвитку термінознавства характеризується таким основним напрямом у цій галузі як практичний аспект удосконалення термінології з метою полегшення перекладацької діяльності.

Очевидно, що значна група медичних термінів належить до поліфункціональної лексики, а їх термінологічність зумовлена контекстом чи особливостями вживання, що підтверджує кореляцію термінології із загальною лексикою. Науковець влучно зауважує, що ми також поділяємо, що «...фахова термінологія повинна бути уніфікована і доведена до користувача у формі, яка б вимагала якнайменше зусиль у користуванні і тлумаченні» [3]. Тому сучасні дослідники акцентують особливу увагу на вивченні належного «впорядкування термінології, яка є необхідною умовою ефективного розвитку наукових досліджень, міжнародної співпраці, виданні наукової та довідкової літератури, а також підвищенні якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах» [4]. Власне загальною лексикою має значно ширше семантичне навантаження, наприклад:

– **непритомність** – *syncope; deliquium; faintness; fainting-fit; unconsciousness; insensibility; senselessness; syncopal attack; apychnia;*

– **одужання** – *cure; convalescence; recuperation; comeback; restoration to health and strength; return to health; process of getting better; rehabilitation; retrieval; recreation; recovery; restoration; come-back;*

– **запалення** – *swelling; puffiness; redness; rawness; hotness; heat; burning; smarting; stinging; soreness; pain; painfulness; tenderness; sensitivity; infection; festering; eruption; inflammation (iwona); fire; inflammatory state (igisheva); septicity; suppuration;*

– **жар** – *ardor; cauma; fervescence; calor (ознака запалення); fever; high temperature; chills; febricula (незначний жар); be febrile; have a temperature;*

– **припухлість** – *swelling; edema; puffiness; tumour.*

Взаємодія терміносистеми медицини із загальною лексикою та науковою терміносистемою суміжних галузей знань пояснюється різноманітністю джерел формування та неоднорідністю словникового складу, тобто розглядається нами як особливий структурно-когнітивний комплекс, національно-специфічний спосіб сприйняття дійсності пересічним громадянином і діяльним відображенням професійної картини світу лікарів.

Зазначимо, що на особливу увагу заслуговують гібридні або мішані номінації, котрі окреслено як терміни-словосполучення, що поєднують власне український та запозичений компоненти:

– **токсикоз вагітних** – *gestosis; toxemia of pregnancy; gestational toxicosis;*

– **артеріальний тиск** – *BP; blood pressure; pisesis; arterial blood pressure; arteriotony; arterial tension;*

– **амніотична рідина** – *amniotic fluid; iquor amnii; waters; amnion;*

– **прискорений пульс** – *tachysphygmia; tachycardia; supraventricular tachycardia; tachyarrhythmia; rapid heartbeat; fast heart rate; rapid pulse; hurried pulse; frequent pulse; quick pulse; pulsus frequens; fast pulse; high pulse rate; accelerated pulse; heartthrob; palpitation; heartquake.*

Уважаємо за доцільне виділити групу загальнонаукових термінів, які входять до складу терміносистеми клінічної медицини і містять елемент повсякденної лексики **виділення**, який перекладається англійською мовою залежно від контексту, наприклад: *basal acid secretion* – базальне виділення кислоти; *vaginal discharge* – вагінальні виділення (виділення з піхви); *urinary protein excretion* – виділення білка в сечі; *expectoration* – виділення мокротиння (відхаркування); *intestinal elimination* – виділення через кишківник (токсинів); *rheuma* – виділення слизових оболонок (слизові або водяні виділення); *wastes* – виділення продуктів розпаду з організму; *bloody flux* – кров'яні виділення з кишківника; *proctorrhoea* – слизові виділення з прямої кишки; *voiding* – виділення сечі; *exudation* – виділення рідини через пори. Ці терміни посідають проміжне місце між загальною та спеціальною лексикою терміносистеми медицина. Проте медичного значення такі лексеми набувають, виступаючи компонентом термінологічного поля словосполучення, «тобто терміни виникають і функціонують за тими ж законами, що і загальною лексикою» [5].

Загальновідомо, що антонімія медичних термінів розглядається як специфічна характеристика клінічної термінології й уможливує окреслення семантики терміносистеми, забезпечує її симетричність, стійкість та підсилює системність тощо. Синонімічні та антонімічні ряди сформувалися у клінічній термінології завдяки асиміляції різноманітної за походженням лексики в науковий обіг медицини. У клінічній термінології чітко простежується, на нашу думку, особливість наявності розгорнутих антонімічних рядів, як-от *mild – severe* чи *acute – chronic*, котрі перекладаються українською мовою, дещо змінюючи смислове навантаження, наприклад: *mild-to-moderate* – від **легкого** до помірного; *mild adverse reactions* – **легкі/незначні** побічні реакції; *mild case* – **легка** форма хвороби (**негостра, млява**); *mild cognitive impairment* – **помірне** когнітивне порушення; *mild diverticular disease* – **неускладнений** дивертикульоз; *mild hepatic impairment* – печінкова недостатність **легкого**

ступеня; *mild leukocytosis* – слабо виражений лейкоцитоз; *mild mental deficiency* – незначна затримка розумового розвитку; *mild pain* – слабкий біль; *on mild exertion* – у разі незначного навантаження; *acute severe asthma* – гострий астматичний стан; *generalized severe periodontitis* – розвинутий генералізований пародонтит; *in severe cases* – у важких випадках; *moderate severe myopia* – міопія середнього ступеня; *moderate-severe community-acquired pneumonia* – помірна/важка позалікарняна пневмонія; *moderately severe colitis* – коліт середньої важкості; *more severe form of the Stevens–Johnson syndrome* – токсичний некроз епідермісу/синдром ошпареної шкіри/токсичний епідермальний некроліз; *severe acute disease* – важкий перебіг гострого захворювання; *severe acute malnutrition* – важка гостра форма незбалансованого харчування; *severe acute respiratory syndrome coronavirus 2* – коронавірус важкого гострого респіраторного синдрому-2 (SARS-CoV-2); *severe acute respiratory syndrome* – важкий гострий респіраторний синдром або атипова пневмонія; *severe bleeding* – важка кровотеча; *severe burns* – серйозні опіки; *severe cough* – сильний кашель; *severe lung injury* – обширне пошкодження легеневої тканини; *severe nausea* – виражена нудота; *severe obesity* – крайній ступінь ожиріння; *severe sepsis* – гострий сепсис; *severe tachycardia* – виражена тахікардія.

Погоджуємося з твердженням науковця, що, «порівнюючи медичну термінологію англійської та української мов, варто зацентувати увагу на тому, що між ними простежується як семантична, так і граматична віддаленість окремих елементів професійної лексики, яка має особливий характер функціонування професійного спілкування фахівців сфери охорони здоров'я, де найповніше реалізуються властивості терміна» [5].

Особливу увагу зацентруємо на часто вживаній лексиці, наприклад: *непрацездатність* як загальноживане слово, трансформується англійською мовою у такі словосполучення як *inability to work; incapacity for working; work incapacity; legal disqualification; permanent incapacity to work; invalidism; invalidity; valetudinarianism; disability; disability status; disablement; unfitness for work; vocational disablement; incapacity for employment*. Тобто відбувається паралельне вживання лексичних і словотвірних антонімічних пар типу *непрацездатність тимчасова – непрацездатність стійка, інвалідність* тощо.

Проте особливий акцент необхідно зробити на перекладі таких словосполучень: *medical disability certificate; medical certificate of incapacity for work; medical certificate of unfitness for work/sickness certificate (vitatel)* – лікарняний; листок непрацездатності; *temporary director* – тимчасова непрацездатність; *sickness absence* – непрацездатність через хворобу; *disability period* – період непрацездатності; *disability rate* – показник тимчасової непрацездатності; *complete invalidity* – повна непрацездатність; *medical note* – довідка про тимчасову непрацездатність; *persistent or substantial disability or incapacity* – стійка або значна непрацездатність; *invalidity*; *permanent disability* – стійка непрацездатність; *partial invalidity* – часткова непрацездатність.

Уважаємо, що простежується чітка розбіжність у граматичній, синтаксичній і морфологічній системах англійської та української мов, тому їх необхідно враховувати під час перекладу медичної наукової літератури, застосовуючи різноманітні комплексні трансформації. Проте варто пам'ятати, що медичний термін характеризується наявністю дефініції, макси-

мальною абстрактністю, моносемністю, відсутністю емоційного забарвлення та стилістичною нейтральністю.

Висновок. Медична термінологія і терміносистеми вузькопрофільних медичних наук як англійської мови, так і української, характеризується певними особливостями терміновживання, що сформувалися впродовж століть і поступово імплементувалися в системи обох мов. Власне повсякденна лексика пройшла етап адаптації й поступово укорінилася в медичному дискурсі, виокремлюючи концептуальні ознаки термінів, проте не накопичуючи ознаки терміна. Сьогодні розроблено лінгвістичний алгоритм удосконалення терміносистеми медицини, що вважається важливою передумовою кодифікації та внормування термінів і медичної лексики зокрема.

Однак застосовуючи еквівалентні терміни рідної мови до іншомовних, антонімічних або синонімічних пар, необхідно враховувати контекст та особливості їх уживання фахівцями-медиками. Тобто поняття антонімії або синонімії залежить від такого основоположного фактора, як контекст. Цей важливий критерій необхідно брати до уваги під час перекладу українською мовою. Адже критерій, за яким вони протиставляються, інколи зникає і залишається лише контекст, а антонімічні відносини нівелюються.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в аналізі вузькопрофільної терміносистеми кардіології та дихальної системи.

Література:

1. Мусохранова М.Б. Интерпрофессиональная и интрапрофессиональная составляющие профессиональной речи врача. *Межкультурная коммуникация*. 2002. С. 57–59.
2. Місник Н. Про «стан здоров'я» мови медицини. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2002. № 453. С. 262–269.
3. Пиріг Л.А. Медицина і українське суспільство. Збірка медико-публіцистичних праць. Київ, 1998. 472 с.
4. Ісаєва О.С., Назаренко-Крейн Т.П. Лінгвостилістичні особливості медичної термінології української та англійської мов. *Науковий Вісник Ужгородського університету. Серія філологічна*. 2019. 1 (41). С. 66–71.
5. Ісаєва О.С. Функціонування термінів у терміносистемі медицини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*. 2019. Вип. № 40. Т. 3. С. 58–60. URL: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.3.13>
6. URL: <https://www.multitran.com/m.exe?l1=1&l2=2>
7. Oxford Learner's Dictionaries. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>

Isayeva O. Features of translation of special medical vocabulary

Summary. Linguists' task is to systematize, classify and organize medical terminology considering modern socio-economic conditions of their rapid development, national and international functions. The significance of special medical vocabulary in both modern Ukrainian and English languages involves a comprehensive study of the terminology, in particular, considering structural, onomasiological, semantic and cognitive features of the terms.

The purpose of the study is to define atypical characteristics of medical terms outlining features of the picture of the world of different structural languages. To achieve this goal there are following tasks:

– to identify ways of translating medical terminological systems of Ukrainian and English languages;

– to outline conceptual peculiarities in the structure and semantics of terminological vocabulary in the field of medicine.

Medical terminology is considered to be an organized system of combined semantic and paradigmatic relations of synonymy, antonymy and polysemy. A significant group of medical terms belongs to multifunctional vocabulary; their terminology is determined by the context or features of use confirming the correlation of terminology with common vocabulary. In particular, they are hybrid or mixed nominations, which are defined as terms-phrases combining definite Ukrainian and borrowed components.

It is necessary to highlight a group of general scientific terms as a part of terminological system of clinical medicine

containing an element of daily vocabulary. However, such lexemes acquire medical meaning, acting as a component of the terminological field of the phrase.

In clinical terminology, the peculiarity of extended antonymous rows is clearly traced. Therefore, special emphasis should be paid to translation of these expressions. Medical terminology and terminological systems of narrowed profile are indicated by certain features of term usage in medical sciences of both English and Ukrainian languages, which have been formed over the centuries and are gradually implemented into the systems of both languages.

Key words: medical terminology, terminological system, English and Ukrainian languages, terminological vocabulary.